MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

MOJE SJEĆANJE NA POLUSTOLJETNO PRIJATELJSTVO S PROF. ANTOM GLAVIČIĆEM

Mira Kolar-Dimitrijević
Draškovićeva 23/IV
HR 10000 Zagreb
mira.kolar@zg.t-com.hr

UDK: 94(497.5 Senj)"19"
929-052 Glavičić, A.
Izlaganje sa znanstvenog skupa
Ur.: 2013-06-16

Autorica u sjećanjima prikazuje svoje polustoljetno prijateljstvo i suradnju s prof. Antom Glavičićem, velikim senjskim muzealcem. Tijekom suradnje, od 1952. do 2003., autorica je objavila 13 radova u *Senjskom zborniku.* Njezini se radovi uglavnom odnose na teme iz gospodarske povijesti Senja (trgovačko-obrtnička komora u Senju, nikada sagrađena senjska željeznica) i gospodarskog života Senja tijekom Drugoga svjetskog rata, ali ima i drugih zanimljivih tema, pri čemu su nanovo otkriveni životi nekih znamenitih u historiografiji i politici zaboravljenih Senjana. Objavljeni radovi su znatnim dijelom utjecali na cjelokupno autoričino viđenje gospodarske povijesti Hrvatske, ali i nacionalne povijesti 19. i 20. stoljeća.

Dakako, ovi radovi ne bi mogli biti napisani da nije bilo međusobne suradnje autorice i prof. Ante Glavičića, urednika *Senjskog zbornika* od 1980. do 2003. godine, što je dokumentirano citatima iz pisama Ante Glavičića. Rad je primjer kako se može ostvariti mnogo kada se pred očima ima dobar cilj.

Ključne riječi: Ante Glavičić, Mira Kolar (Dimitrijević), *Senjski zbornik*, Senj, povijest 19./20. st.

Moje prijateljstvo i suradnja s Antom Glavičićem potječe od naših zajedničkih studentskih dana. Upisala sam arheologiju 1952. godine i tamo zatekla na trećoj godini Antu, kao jedinog Primorca i Senjanina koji se opredijelio za studij arheologije. Bio je čovjek kakve sam viđala u Crikvenici

na prvom mojem ljetovanju poslije Drugoga svjetskog rata: mršav, opaljen suncem, uporan, tih, s očima koje su nastojale upiti što više spoznaja koje su važne za život. Redovito smo se svakog dana sretali na predavanjima arheologije koja su se u pravilu održavala poslije podne, jer mi s dva glavna predmeta imali smo prije podne predavanja na povijesti. Predavanja su se održavala u prizemlju Arheološkog muzeja na Zrinjevcu, tamo gdje se danas nalazi ured dr. Mirnika, voditelja Numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu. U moje vrijeme numizmatička zbirka je bila zatvorena za javnost, ali i za nas studente, zajedno sa zlatnim predmetima iz arheologije, i samo nam je jednoć dr. Zdenko Vinski donio zlatni nakit iz Čađavice da ga vidimo, držeći nas na izvjesnoj udaljenosti od nakita, jer to je i tada, kao i danas, bilo jedno od najvećih blaga sjeverne Hrvatske.

Studij nam je bio dosta šaren, jer je bilo malo nastavnika, a i mnogi predavači su bili honorarni odnosno povremeni. No imali smo zahvaljujući dr. Hoffilleru prostor i knjižnicu, te smo mogli učiti, ako smo htjeli, a domar arheološkog seminara stajao nam je na raspolaganju od rana jutra do kasne večeri. Studiju arheologije je čak prijetilo zatvaranje jer arheologija je onda bila nepotrebna znanost koja je samo skupa, jer turizma nije ni bilo, a i muzeji su se mogli nabrojiti na prste. Dr. Branimir Gabričević došao je na našu katedru s mjesta diplomate u Rimu, a osim Rima najviše nam je govorio o Mitrinim kultovima. Nakon njegova odlaska u Split predavao nam je antičku arheologiju dr. Duje Rendić Miočević kod koga su najbolje prolazili svršeni đaci klasičnih gimnazija jer je i sam bio filolog. Prethistoriju nam je predavao dobar čovjek, ali loš predavač dr. Vladimir Mirosavljević, sin uglednog zagrebačkog profesora, kojega je podržavao dr. Grga Novak kao stručnog suradnika i na povijesti i na arheologiji, jer mu je prekrasno crtao ulomke keramičkih lonaca koji su pronađeni prilikom Novakova iskapanja Grabčeve špilje na Hvaru. Crtao je i paleolitske mikrolite na ploči izvanredno lijepo, koristeći raznobojne krede. Treba pogledati monumentalnu monografiju Grabčeve špilje da se shvati golem doprinos Miroslavljevića popularizaciji neolitskih kultura Dalmacije, pa to barem danas treba priznati i spoznati. Mirosavljević je studirao u Francuskoj, ali njegovi prijevodi starih francuskih članaka o prethistorijskim kulturama bili su krajnje nebulozni i nerazumljivi. Bili smo užasnuti brojnim nazivima kultura čiji nam je sadržaj ostao nejasan, jer Mirosavljević je bio nevjerojatno loš predavač. To je i dovelo do prvog bunta studenata arheologije koji je vodio Aleksandar Stipčević, danas poznati ilirolog i stručnjak za bibliotekarstvo. Studenti su tražili boljeg predavača. Zamjerivši se dr. Novaku, Stipčević nikada nije dobio mjesto u arheološkoj struci, iako je njegova istinska ljubav bila ilirska arheologija. Ipak dalo se je nešto naučiti i od prof. Mirosavljevića. On nam je govorio i o opasnostima rekognosciranja prethistorijskih gradina i

ruševina na kvarnerskim otocima, pokazujući nam uvijek i slike. Ove upute su svakako bile kasnije korisne Anti Glavičiću na njegovim obilascima velebitskih padina. Međutim, 1954. uključio se u prethistorijsku nastavu Stojan Dimitrijević, nazvan i ocem slavonskog neolita, moj suprug od 1954. do 1966. godine. On je bio vrlo dobar i duhovit predavač te je svojim predavanjima o prethistoriji i numizmatici te slobodnim razgovorima sa studentima unio u studij arheologije živost koja je tom studiju nedostajala. Ponešto smo naučili u tom vremenu i od dr. Korošeca i dr. Starea koji su dolazili iz Ljubljane, ali koji su bili specijalisti za prethistorijske kulture Slovenije, a Korošec je sa svojom suprugom iskapao i kod Danila, ustanovivši posebnu prethistorijsku kulturu sa slikanom keramikom. Srednji vijek predavao nam je kao vanjski suradnik dr. Zdenko Vinski, veliki poznavatelj ranoslavenske arheologije, osobito one iz doba dolaska Slavena u pratnji Avara. No nije bio dobar predavač, jer mu hrvatski jezik očito nije bio materinji, ali mu se mora priznati da je bio veliki ekspert za svoj predmet i njegovo znanje bilo je internacionalno. Budući da nismo imali nijednu knjigu iz arheologije na hrvatskom jeziku, snalazili smo se kako smo znali, koristeći i Novakove članke iz *Hrvatske enciklopedije* (1-5, 1940-1945) te časopise na stranim jezicima kojih je seminarska knjižnica i knjižnica Arheološkog muzeja u istoj zgradi bila puna, a udžbenici na stranim jezicima, iz kojih smo učili antičku umjetnost, postale su od pretjerane uporabe gotovo uništene. Knjiga nam je tada bila jedini izvor za učenje pa smo se u prijevodima snalazili kako smo mogli. No bili smo puni znatiželje pokušavajući shvatiti tu znanost koja je o važnosti u našoj domovini svjedočila brojnim kamenim ostatcima, koji su u bombardiranim gradovima uz more (Pula, Rijeka, Senj, Vinodol, Zadar, Split, itd.) jednako privlačili pažnju i pozornost. Arheologija je upravo zahvaljujući takvom stanju dobila veću važnost nego što je imala prije Drugoga svjetskog rata. Antički i srednjovjekovni ostatci počeli su se cijeniti više nego drugi i otvarati prvo spremišta za te ostatke, a onda su otvarani i mali, skromni muzeji koji su se godinama punili, a danas su postali predmet divljenja stranaca koji posjećuju naše krajeve. Mislim da je Ante Glavičić shvatio to za podvelebitski kraj te se po završetku studija uključio u sakupljanje, restauriranje i prezentaciju spašenih predmeta starine. O Senju i uskocima malo smo čuli na samom studiju, ali smo preko Žumberka počeli upoznavati i povijest senjskih uskoka, iako smo do spoznaje da je Pavao Ritter Vitezović bio Senjanin došli tek kasnije. Čini mi se danas skoro nevjerojatno koliko se je razvila humanistička znanost vezana uz našu prošlost i s kojom smo u kombinaciji arheologije, filologije, toponomastike i književnosti došli do bogate baštine stanovnika naše zemlje. A u tim spoznajama sudjelovalo je mnogo ljudi, čak i onih izvan struke koji su pomagali i donosili materijale i stare knjige.

Ante Glavičić nije studirao povijest[1] već samo arheologiju, ali je slušao povijesne predmete koji su bili u vezi s arheologijom, tj. antičku povijest koju je predavao dr. Grga Novak, tada predsjednik Jugoslavenske akademije. Slušali smo i predavanja već ostarjelog prof. Mihe Barade koji je bio izvanredan znalac običajnoga srednjovjekovnog prava, pa nam je predavao o Vinodolskom zakoniku kao i o Poljicama i njihovoj posebnosti. Slušali smo i latinski jezik, a povremeno smo zalutali i na druga predavanja na povijesti, osobito grčku kolonizaciju i rimsku povijest preko Maškina, čiji ruski udžbenik je bio prvi objavljeni udžbenik za povijest Rima, nadomještavajući već zastarjele udžbenike koje je izdavala Matica hrvatska. Knjige nastale u doba Nezavisne Države Hrvatske, osim *Hrvatske enciklopedije*, nismo koristili, ali smo povremeno čitali katoličke časopise iz tog vremena posvećene kulturi.

Ante se je razlikovao od drugih studenata i zbog govora. Govorio je lijepom čakavskom ikavicom što je bilo vrlo ugodno čuti jer me podsjećala na Nazorova Velog Jožu. Ante se brzo uključio u praktični rad. Već i prije završetka studija počeo je raditi u Pazinskom muzeju, a 1960. je osnovao Gradski muzeja u Senju upotrijebivši za prostor vrlo staru i lijepu palaču. Zbog zaposlenja diplomirao je poslije mene, tj. 1961. godine.

Željan da i njegov Senj postane turistička atrakcija, ali i povijesna znamenitost, Ante Glavičić je tražio upornošću pravog čovjeka kamena, suradnju arheologa i povjesničara i svih drugih ljudi koji bi mu mogli pomoći za povijest svoga rodnog kraja. Pokrenuo je već 1965. godine *Senjski zbornik* i, za razliku od drugih sličnih edicija, od prvog broja posvetio je veliku pažnju vanjskoj opremi svog godišnjaka, Do sredstva je vjerojatno dolazio više moljenjem nego zahtijevanjem. U Senju, koji je u ratu teško oštećen bombardiranjima 1943. kada je uništena i zgrada senjske biskupije i crkva, Ante Glavičić je poput mrava nastojao sakupiti ono što je ostalo, a sakupljao je i sve što je od etnografskog blaga mogao pronaći u Senju ili na padinama Velebita koji se naglo praznio odlaskom ljudi u gradove na obali i industrijske gradove u unutrašnjosti.

Ante Glavičić isključivo je zaslužan za redovito izlaženje *Senjskog zbornika*. Zadivljuje da se snašao u tim prilikama kada je i moj Institut za radnički pokret u Zagrebu gotovo ukinut nakon protjerivanja dr. Franje Tuđmana s direktorskog mjesta poslije 1967. godine. No, Ante Glavičić bio je vrlo uporan i njegovi dolasci u Institut k profesoru Vladi Oštriću – (rodom iz Šibenika), koji mu je očito bio prijatelj, bili su istovremeni s posjetima Sekretarijatu kulture, ili kako su se već zvali oni, koji su dodjeljivali sredstva za

[1] V. HUMSKI, 1998, 730.

izdavanje znanstvenih časopisa, te je svojim kulturnim pristupom uvijek nešto i dobio, što mu je omogućilo da redovito izdaje *Senjski zbornik*, pa čak i da katkad nešto plati autorima za njihov trud. Tako je pridobio kao autore ne samo prof. Vladu Oštrića nego i dr. Ivana Jelića koji je tada već bio rukovodilac znanstvenog odjela u Institutu i koji mu je napisao pregled povijesti Senja u međuratnom razdoblju, što je okosnica svih kasnijih istraživanja tog razdoblja.[2] Vjerojatno je i iz tog iznikla i zamisao 1973. da se obilježi 1943. godina....

Ante Glavičić i ja susreli smo se ponovno posve slučajno u Institutu za radnički pokret na porti. Kada je čuo da radim u Institutu, odmah me je pitao da li bih mogla nešto napisati za *Senjski zbornik*. Budući da je moj djeda Matija Peršić bio rodom iz bakarskog zaljeva, rado sam prihvatila ponudu i tako je započela suradnja od trećeg sveska *Senjskog zbornika* 1967, koja je trajala do 2003. godine. Senj je od školskih dana bio u žiži mojeg življenja i moje pažnje kao povjesničara i arheologa. I moja najbolja prijateljica na studiju bila je Ines Krota, koja je repatrirala iz Italije 1949. godine zajedno sa svojom obitelji pa je uvijek pričala o Rijeci i Istri. Uskoci i narodne pjesme Hrvatskog primorja došle su do mene vrlo rano. Pjesme "Vila Velebita", "Prosto zrakom ptica leti" i druge koje su se nalazile u Kuhačevu muzičkom albumu narodnih pjesama doprle su kroz pjesmu i klavirsku izvedbu moje majke do mene vrlo rano, a i u prvom i drugom razredu osnovne škole u Koprivnici koju sam pohađala 1941-1943 godine planina Velebit bila je glorificirana ne samo kao najslavnija hrvatska planina vezana uz uskoke već i kao boravište orlova i vukova, a to nije bilo daleko od onog što se pričalo u narodim pričama. Međutim, bilo je tu i zakučastih stvari. Zbog Matavuljevih "Uskoka", koje nisam znala prepričati inspektoru Leki prilikom njegova inspekcijskog posjeta gimnaziji u Koprivnici u svibnju 1952., skoro da nisam bila oslobođena mature.

Moja suradnja s prof. Antom Glavičićem bila je dvojaka: pisanje autorskih radova i pisanje recenzija. Ova je suradnja svakako neobična, jer sam temu nametala ja, ali katkad i Ante koji mi je, kako bih mogla napisati ono što je želio, slao poštom dokumentaciju, pohranjenu u Senjskom muzeju, pokazujući mi time nevjerojatno povjerenje koje ga je moglo stajati i radnog mjesta, no bez čije suradnje ne bih mogla napisati iz Zagreba ove radove. Bila je i to dakle usluga za uslugu, koja se isplatila i meni i njemu. Tekstovi u *Senjskom zborniku* bili su manje oficijelni od onih koje sam objavljivala u časopisu Instituta za radnički pokret. Posuđivanjem materijala, ali i obavještavanjem o njegovim spoznajama određene teme, Ante Glavičić je jednostavno dokazao da vjeruje u mene. Tako je naša suradnja bila dobra i

[2] I. JELIĆ, 1965, 111-135.

plodonosna i na najveći mogući način racionalna jer sam mogla napisati radove bez dolaženja u Senj i napuštanja radnog mjesta u Institutu, koji uopće nije imao novaca za slanje suradnika na istraživački rad izvan Zagreba, a osobito ne za teme koje sam pisala za *Senjski zbornik* i koje su u znatnoj mjeri izlazile iz okvira zacrtanog mojim znanstvenim projektom u Institutu, gdje sam radila na projektu "Položaj i struktura radničke klase Hrvatske u međuratnom razdoblju". Moram priznati da mi nije bilo lako pisati te radove, ali sam već ranije shvatila da se povijest ne može ukalupiti u okvire označene ratovima i da ljudi žive duže (poneki i kraće) od te strukture, odnosno da se ne bave samo ideologijom već da žive svoj mnogostran i bogat život.

Ante Glavičić je svake godine učinio jedan korak naprijed u istraživanju povijesti Senja i okolice te je bio otvoren za sve teme. No, težište je stavio na arheologiju, na Senj kao uskočki i glagoljaški, a potajno i na pravaški karakter Senja. Miran, staložen, komunikativan, on se, smjestivši Senjski muzej u palači Vukasović koju je uspio i obnoviti u razdoblju od 1962. do 1965., odmah okrenuo obnovi tvrđave Nehaj koja je stajala napuštena i izložena ćudima velebitskih vjetrova. Ante je poput mrava obnavljao Nehaj, otvarao ga posjetiocima, uvijek voljan da ih povede uz brijeg do Tvrđave, i da im pokaže i zadnje rezultate svojih istraživanja, za koja je sredstva nalazio zadivljujućom argumentacijom i primorskom tvrdoglavošću, no vjerojatno i uz pomoć mnogih Senjanina, rodoljuba i domoljuba koji su živjeli u Zagrebu. Zahvaljujući tome Senj je ponovno oživio ne samo kao sjedište ZAVNOH-a 1943. već i kao sjedište glagoljaštva i pravaštva, sjedište senjske biskupije koja je bila duša učenja u Ožegovićianumu. Treba reći da nije bilo ni jedne teme vezane uz senjski kraj koju Ante Glavičić ne bi prihvatio za *Senjski zbornik*, pa čak i onda kada je rad bio stručan, a ne znanstveni. To mi je uvijek davalo poticaj da napišem nešto i za sljedeći broj *Senjskog zbornika.* Sve to je trajalo i dok sam radila kao profesorica na Odjelu za noviju svjetsku povijest na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu (do 2003. godine).

Mislim da je Ante Glavičić načinio dobar potez objavivši *Vodič po Senju i okolici* (Senj, 1962. i 1973.) na hrvatskom i njemačkom jeziku, a rezultate svojih istraživanja nehajske tvrđave iznio u *Stručnom vodiču po tvrđavi Nehaj i muzejskoj postavi (*Senj, 1990), ističući tako vrijednost borbe Uskoka za nezavisnost primorske obale Jadrana, što je fenomen identičan borbi neretljanskih gusara.

Uvijek mi je bilo drago kada sam vidjela mršavu, asketsku figuru prof. Ante Glavičića kako dolazi u zagrebački Institut u Opatičku, no s mojim premještanjem na Fakultet 1988. bilo me je teže pronaći na Fakultetu, pa je naša suradnja postala isključivo pismena, ali se ni tada nikada nisam razočarala u Anti

Glavičiću koji je bio jedan od najpoštenijih ljudi moje generacije. No, on je svakako utjecao i na mene: uvidjela sam da i miran student, koji se nije naročito isticao tijekom studija, može ostvariti izvanredno uspješnu karijeru na području kojem posvećuje čitav svoj život te da je upornost jedna od najvažnijih osobina za uspješan rad u kulturi, koji baš i nije jednostavan kako se čini, jer zahtijeva mnoge vještine i snalaženja. A za Antu Glavičića to je bio Senj i njegovo područje. Mislim da nije bilo kamena u Senju i na padinama Velebita koji Ante Glavičić nije prevrnuo i istražio. Iskren i neposredan, uvijek zabrinut za neki lokalitet – Ante Glavičić ostao je trajno ime hrvatske povijesti i kulture.

Pisala sam godinama i recenzije za *Senjski zbornik* Uvijek ih je trebalo brzo napisati kako bi Zbornik mogao izlaziti na vrijeme. Tako je bilo s recenzijama 1993. za radove dr. Ive Kovačića o Senju u hrvatskom narodnom pokretu 1903/1904, te msgr. Mile Bogovića, sada Senjsko-gospićkog biskupa, o restauraciji katoličke crkve u Lici i Krbavi nakon oslobođenja od Turaka 1689. godine, ali i recenziju dva rada o Uskocima Ane Marie Grünfelder koji su nastali u okviru znanstvenog projekta dr. Drage Roksandića "Višegraničje" za *Senjski zbornik* 21/1994. Napisala sam i recenziju Glavičićeva rada o streljanim Senjanima 22. travnja 1945. godine za Zbornik 23/1996.

Pisala sam za Senj i izvorne radove i njihov broj, zahvaljujući načinu moje suradnje s Glavičićem, poprilično je velik (nabrojila sam trinaest radova); vjerojatno ih nikada ne bi bilo toliko da Glavičić nije bio moj kolega sa studija, da nije bio tako uporan, ali i skroman u svojim molbama i traženjima. Od 30 objavljenih svezaka *Senjskog zbornika* do 2003. objavila sam rad u skoro svakom *Senjskom zborniku* poslije 1973. godine.

Počelo je 1973. kada sam za jedan znanstveni skup o ZAVNOH-u obradila gospodarske prilike u Senju u zimi 1943./1944. kada su ga držali partizani i kada je u Otočcu bilo sjedište ZAVNOH-a. Posjetili smo tada Senj, u kojem su se na sve strane još uvijek vidjele posljedice ratnih stradanja i uništenja koje je Ante Glavičić tako dobro opisao.[3] Radovi s toga skupa objavljeni su 1979., pa i moj rad *Tvornica duhana u Senju i njeno radništvo od godine 1918. do 1941. godine*[4], u kojem sam objavila sve što sam mogla skupiti

[3] A. GLAVIČIĆ, 1984, 341-354. Tada su uništene mnoge stare kuće i vrijedne povijesne zgrade građene u osebujnom gotskom stilu u 14. stoljeću te baroknim stilovima i stilovima kasnijih vremena. Odlične slike ostale su sačuvane zahvaljujući senjskom fotografu Ivanu Stelli koji je došao iz Zadra 7. listopada 1943. i slikao zgrade poslije bombardiranja 7. i 8. listopada 1943.. Treba reći da je Ante Glavičić tražio suradnju građana kako bi došao do imena stradalih u tim bombardiranjima.

[4] M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1979, 39-58. Objavljivanje trobroja zbornika pokazuje kako se teško objavljivalo poslije 1971. te kako se pored autocenzure vrlo pažljivo pratilo, i od stručnih i od političkih ljudi, što se tiska. Ni u vrijeme Domovinskog rata Ante Glavičić nije imao

o ovoj tvornici koja je omogućila stanovništvu Senja da preživi vrijeme kada su parobrodi potisnuli senjske jedrenjake na tiho umiranje u lukama.[5] Sadržaj ovog broja pokazuje kako se prof. Ante Glavičić, kao glavni i odgovorni urednik, dobro snalazio u kombinaciji socijalističkih i građanskih tekstova. [Privredne prilike Senja u vrijeme prvog oslobođenja 1943. *(*159-170)].

Poslije toga znanstvenog skupa nikada više nisam bila u Senju, iako se moja suradnja sa *Senjskim zbornikom* nastavila još niz godina. Prilikom toga jedinog boravka u Senju zaprepastila me bijeda građana i loši uvjeti života i stanovanja u Senju, ruševine zaostale od bombardiranja Senja početkom 1944., zapuštena zgrada bivšeg Ožegovićianuma koja je bila srce kulture i mnogo, mnogo toga čega više u Senju nije trebalo biti, iako su se počeli osjećati znakovi oporavka. Senj se izvanredno teško uvlačio u turističku destinaciju, jer su turiste odbijali zapuštenost grada, a i pusta okolica kojom dominira kamen. Onaj jedini hotel na obali više je služio kao odmorna stanica autobusnim putnicima i šoferima nego boravište turistima. Senj jednostavno nije bio turistički grad. Njegova kršna okolina i ruševine više su odbijale nego privlačile turiste koji su odlazili u južnije krajeve, prepune vinove loze, lijepih hotela i vila.

Ante Glavičić me je potaknuo i na istraživanje ranijih razdoblja povijesti prije 1918. godine. Budući da su Senj i Karlobag bili već 1776. u posebnom statusu u Vojnoj Krajini kao komunitat, za bana Josipa Jelačića 1851. privukli su posebnu pažnju: tu se formiralo jezgro kasnijeg pravaškog pokreta. No, 1875. izabran je gospodarstvenik Đuro Crnadak za zastupnika u gradu Senju, koji je već 1871. razvojačen, pa se ovdje počelo razmišljati građanski, a to je vjerojatno utjecalo i na velikog župana Budu Budisavljevića u Gospiću, koji je i kasnije kao veliki župan Bjelovarsko-križevački vrlo uspješno lavirao u međunacionalnim odnosima ne izjašnjavajući se nikada otvoreno ni za jednu opciju.[6] Senj je svakako utjecao i na nove županije, pa je tako već 25. lipnja 1886. Đuro Stipetić postao veliki župan Modruško-riječke županije, a Marko Kasumović, čiji je sin bio najpopularniji kotarski liječnik Koprivnice i primarius koprivničke bolnice dr. Mirko Kasumović, bio veliki župan Ličko-krbavske županije. Iako sam bila specijalizirana za 20. stoljeće shvatila sam za svojih predavanja na Fakultetu da je devetnaesto stoljeće potrebno dobro poznavati kako bi se radilo na povijesti dvadesetog stoljeća, i to je bio dodatni

takvih poteškoća s objavljivanjem *Senjskog zbornika* kao u vrijeme poslije 1971 godine. Trebalo je, pored autocenzure, jako paziti da se vlast ne osjeti pogođena nekom aluzijom ili nečim sličnim.

[5] M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1979, 39-58.

[6] Ž. KARAULA, 2009, 162-183.

poticaj za prihvaćanje Antine ponude da napišem članak o društvima u Senju od 1918. do Drugog svjetskog rata (objavljeno 1980. godine.[7]). Za pisanje ove teme Ante mi je posudio originalne zapisnike bez kojih ne bih mogla napisati rad. No, moj rad je trebao imati prethodnika za razdoblje prije 1918., pa je prof. Vlado Oštrić, moj kolega u Institutu i izvrsni poznavatelj povijesti socijaldemokratskog razdoblja do 1918 godine, trebao obraditi upravo ta društva do 1918. Međutim, koliko znam nikada to nije učinio iako je i njemu Ante dao originalne zapisnike. Na moj upit 1995. što je s time jer bih ja željela obraditi i taj period, Ante mi je odgovorio da bi trebalo "....*zamoliti samog Vladu da to obradi, kako ne bi ispalo da mu otimamo temu a na što je on dosta osjetljiv*".[8] Vječna šteta!

Gospodarsko djelovanje dr. Ivana Krajača Senjanina objavljeno je 1994. godine.[9] Ivan Krajač (Senj, 1877.- neka jama u okolici Zagreba, 1945.) nije bio samo ugledni planinar već i istaknuti gospodarsku stručnjak, ali i političar i radićevac. Njegovi prvi radovi iz 1917. pa do zadnjih u 1945. bili su svestran pristup problemima hrvatskog gospodarstva i privrede te uočavanje Hrvatske u cijelom njezinom geo-strateškom i političkom okružju. Bio je sklon forsiranju izgradnje veza Podunavlja i Jadrana, koje su moguće cestovnim, riječnim i zračnim putom. Međutim, Krajačev život bio je silno kontroverzan: od pristaše integralnog jugoslavenstva postupno je tijekom povijesnih kretanja postajao borac za posebnost hrvatskog gospodarstva, osobito turizma.

Senjanin Josip Gržanić, pravaški političar u obnovi Senja i Hrvatske[10], članak je koji govori o pokušaju Senja da bude važan gospodarski faktor u velebitskom području. O Gržaniću (Senj, 1844. – Gospić, 1907.), kao čovjeku koji se prvi usudio udariti bana Khuena Héderváryja, dosta je pisano u hrvatskoj historiografiji, ali ovdje je prvi put obrađen kao gospodarstvenik i značajan borac za ličko-senjsku gospodarsku povezanost i Senj kao važnu brodarsku luku.

S Ljerkom Kobeljom, kćerkom dr. Ljudevita Zimpermana, objavila sam 1995. godine izvorni znanstveni članak *Dr. Ljudevit Zimpermann, pravnik i*

---

[7] M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1980, 13-30.

[8] Pismo Ante od 31. siječnja 1995. (u posjedu Mire Kolar). Podjela na vremenska razdoblja i ne diranje u tuđa područja bio je sustav usvojen u Institutu za radnički okret gdje smo oboje radili. To je zapravo bila katastrofalna odluka koja je mnoge istraživač učinila specijalistima koji nisu mogli shvatiti veće povijesno razdoblje.

[9] *Senjski zbornik*, 21/1994, 253-270. Ovaj je rad s neznatnim promjenama sadržaja objavljen je i pod naslovom "O Ivanu Krajaču i njegovom gospodarskom radu" i u *Acta historico-oeconomica*, 21,1994, 103-116.

[10] M. KOLAR, 1995, 267-292.

političar[11]. Ljudevit Zimpermann (Senj, 1883.-21. X. 1945.), jedan je od najboljih i najhumanijih pravnika i odvjetnika koje je Hrvatska imala u dvadesetom stoljeću. Djelujući kao civilni upravnik (adlatus) okupiranog Beograda u vremenu Prvoga svjetskog rata, svojim je liberalnim ponašanjem spasio mnoge ljude. Ipak je zbog svoje beogradske aktivnosti bio tridesetih godina napadan, posve se povukao iz politike i ograničio na odvjetnički posao koji je obavljao izvanredno kvalitetno. Zbog svoje dvomjesečne službe, kao voditelj ustaške policije u Zagrebu 1942. nakon maknuća Eugena Kvaternika s tog položaja, a i zbog tri članka u novinama *Spremnost*, zatvoren je 1945. i po kratkom postupku osuđen na smrt. Ovaj članak o Zimpermannu doveo je i do objavljivanja njegova članka *Bit desetog travnja. Državno-pravno i kulturno ostvarenje Hrvatstva* u 23. svesku *Senjskog zbornika.*[12]

U 23. svesku (1996. godine) objavila sam rad *Presjek kroz život i djelovanje hrvatskog političara prof. dr. Vinka Krišković*a.[13] Povijesno potpuno zanemareni Krišković bio je profesor Pravnog fakulteta i političar u vrijeme Prvog svjetskog rata s čijim sam se imenom susretala istražujući zbrinjavanje gladne djece Hercegovine, Bosne, Dalmacije, Istre i Slovenskog primorja u sjevernim dijelovima Hrvatske.[14] Krišković je kao potpredsjednik Zemaljske vlade u vladi bana Antuna Mihalovića poradio da se dobije dozvola da djeca mogu prijeći strogo kontroliranu administrativnu bosansko-hrvatsku granicu i smjestiti se "privremeno" na sjeveru zemlje radi odmora i prehrane u najteže doba kada su suša a i prekid prometa zbog rata doveli do velike gladi u Hercegovini i Bosni. Ja sam iz *Senjskih zbornika* koje mi je Ante redovito slao mnogo toga naučila. Oduševio me je članak Karla Mirtha *Krišković docet* objavljen 2000. godine jer sam potvrdila svoju spoznaju o vrlo pozitivnoj djelatnosti znanstvenika i političara Krišković a čija je sudbina tragična s obzirom na njegov doprinos hrvatskoj politici i kulturi pisanjem pravnih udžbenika i prevođenjem političkih spisa i drama s engleskog jezika. Mirth je i

---

[11] LJ. KOBELJA – M. KOLAR, 1995, 307-326.

[12] LJ. ZIMPERMAN, 1996, 383-388. Na obradu ovog političara Ante Glavičić me je potaknuo u pismu 21. rujna 1995. i 3. listopada 1995., i dao mi i adresu Zimpermannove kćerke Ljerke Kobelje koja je bila voljna da mi pokaže dokumentaciju koju je sačuvala za ocem, a ta je suradnja rodila i zajedničkim radom o Zimpermannu.

[13] M. KOLAR, 1996, 229-258.

[14] O zbrinjavanju gladne djece hrvatskog juga i Bosne i Hercegovine napisala sam više radova pa i knjigu "*Briga Hrvatske za gladnu djecu u Prvom svjetskom ratu***.** Zbrinjavanje glađu ugrožene djece Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre i Slovenskog primorja, Slavonski Brod - Zagreb, 2008., izd. Podružnice za Slavoniju i Baranju Hrvatskog instituta za povijest I Dom i svijet, (Ur. Artuković) str. 1-444. U taj tekst ugradila sam i zasluge Krišković a za tu veliku humanitarnu akciju koja je spasila više od 20.000 glađu ugrožene djece.

mene pohvalio za moj rad *Presjek kroz život i djelovanje hrvatskog političara dr. Vinka Krišković*a u *Senjskom zborniku* svezak 23., napisavši da je moj rad "vrlo potpun" i da je popraćen vrijednom bibliografijom te da do 1996. nije ništa objavljeno o Krišković u, koji je ispao iz svih jugoslavenskih enciklopedija poslije 1928., a u Hrvatskom državnom arhivu i fondu Zemaljske vlade ostala je samo košuljica njegovih osobnih spisa. Mirth traži dalje proučavanje Krišković a, što bi mislim doista trebalo nastaviti.[15]

Sve ove teme su me pomalo približavale mojem osnovnom području istraživanja gospodarstva u Hrvatskoj. Iako nisam nikada napisala sintezu djelovanja trgovačko-obrtničke komore u Senju, ipak sam u tri rada obuhvatila cijelo njezino djelovanje. Kao prvi rad je objavljen rad *Senjski gospodarstvenik i političar Drago Vlahović* u 24. svesku 1997.[16] Nastao je kao nusprodukt mojim istraživanjem djelovanja trgovačko-obrtničkih komora u Zagrebu i Osijeku, ne zanemarivši ni rad senjske i sisačke komore i uopće bavljenje trgovcima i obrtnicima. Važnost trgovačko-obrtničke komore u Senju, za razvoj gospodarstva i preživljavanje stanovništva Hrvatskog primorja nakon što su parobrodi potisnuli jedrenjake, naznačila je još 1965. doktorica Miroslava Despot objavivši u *Senjskom zborniku* rad o početcima djelovanja te prevažne ustanove.[17] No, o važnosti Senja za gospodarski razvoj Vojne krajine pisao je i dr. Mirko Valentić.[18]

Radom o Vlahoviću započinje moje pisanje članaka o trgovačko-obrtničkoj komori u Senju koja je nastala 1874. godine i djelovala sve do 1924. Tada su prestale djelovati stare županije i osnovane oblasti u kojima se Senj posve izgubio. No njegova Trgovačko-obrtna izdržala je do krajnjeg datuma mogućnosti javnog djelovanja županija, jer su druge komore istog tipa (Sisak, Rijeka) već nestale. Senjska komora se zahvaljujući Vlahoviću održala, iako su senjski obrtnici i radnici izrazili nepovjerenje odboru Narodnog vijeća 11. prosinca 1918. godine.[19] Proučavanje povijesti komora bilo je za mene kao gospodarskog povjesničara vrlo značajno tijekom mojeg rada jer su one odražavale potrebe i želje hrvatskih zemalja, ali nisu imale izvršnu moć pa su vladajući određivali sudbinu gospodarstva nekog područja

[15] K. MIRTH, 2000, 311. Za pisanje ovog rada Ante mi je poslao nekoliko pisama u kojima se spominje Krišković. No ponudu da obradim biografiju Nede Krmpotić, novinarke i sudionice proljeća 1971., nisam prihvatila jer je to novija povijest kojom se nisam bavila.

[16] M. KOLAR, 1997, 151-168.

[17] M. DESPOT, 1965, 225-231.

[18] M. VALENTIĆ, 1965, 69-93.

[19] Hrvatski državni arhiv, fond Navodnog vijeća, kut. 16, Sekcija za agitaciju i propagandu, Senj.

prema svojem nahođenju. Istovremeno se usporedbom prijedloga i provedaba može zaključiti kakav je bio odnos viših vlasti prema hrvatskim gospodarskim ustanovama. Komore nisu imale izvršnu već samo savjetodavnu ulogu, ali se je u slučaju Senja pokazalo da je ona svojom upornom borbom za gospodarsku aktivnost gospićko-senjskog područja imala izvanrednih uspjeha s obzirom na protivnika koji je vidio u Primorju samo turističku a nikako proizvodnu aktivnost. Ova tema postala je za mene vrlo važna te iako sam se bavila i drugim trgovačko-obrtničkim komorama (Zagreb, Osijek) samo sam povijest senjske komore na neki način zaokružila, objavivši u *Senjskom zborniku* više radova na tu temu a rad komore spominje se skoro i u svim mojim člancima u *Senjskom zborniku*.

Poslije rada o Vlahoviću iz kojeg se može rekonstruirati rad senjske Trgovačko-obrtničke komore od 1907. do 1924. godine objavila sam 2001. novi rad "Senjsko Trgovačko-obrtnička komora 1874.-1924./ I. dio (1875.- 1890), u *Senjskom zborniku* sv.28/2001.[20].Godinu dana kasnije objavila sam rad "Senjska trgovačko-obrtnička komora 1875.-1923. II. dio (1891.-1907).[21] Nastavak od 1907. do 1924. nisam više napisala jer bi to bilo ponavljanje članka o Vlahoviću pa sam smatrala da zainteresirani mogu dobiti cjeloviti uvid u rad ove izvanredno važne ustanove za gospodarski razvoj Senja i okolice. Ova tri članka daju kompletan prikaz djelovanja Senjske trgovačko-obrtničke komore i čine cjelinu. Htjela sam objaviti u cijelosti i *Poslovnik Trgovačko-obrtničke komore u Senju od 1. listopada 1876.* koji spominje dr. Miroslava Despot u prvom poslijeratnom radu o senjskoj trgovačko-obrtničkom komori.[22] Ona navodi i signaturu II-475. knjižnice Trgovačko- obrtničke komore u Zagrebu koja je u cijelosti prilikom likvidacije Komore predana Nacionalnoj i Sveučilišnoj biblioteci. U staroj kataložnoj sobi postojao je inventar te knjižnice u četiri kutije koji je prilikom preseljenja u novu zgradu eliminiran kao samostalni katalog, a čini se da je i knjižnica pretrpjela sličnu sudbinu, jer usprkos mojega višekratnog traženja i zamolbe osoblju knjižnice s obrazloženjem radi čega to tražim *Poslovnik* nisu mogli pronaći. Naveli su da je fond knjižnice u podrumu u kutijama kao depozit, ali da nije sređen. Izražavam žaljenje što ta knjižnica nije u cijelosti predana Ekonomskom fakultetu ili Ekonomskom Institutu u Zagrebu, odnosno što nije danas sastavni dio knjižnice Gospodarske komore u Zagrebu koja još uvijek nije napisala kvalitetnu povijest te ustanove.

---

[20] M. KOLAR, 2001, 153-182.
[21] M. KOLAR, 2002, 155-186.
[22] M. DESPOT, 1965, 225-231.

Tih se godina moja prepiska s Glavičićem uvećala. Okružnicom od 19. rujna 1997. moli me Ante, moli me i predsjednik Senjskog muzejskog društva mr. Mirko Raguž kao predsjednik te dipl. inž. Ante Vrhovac kao potpredsjednik, za učlanjenje u Senjsko muzejsko društvo i pretplatu za *Senjski zbornik,* jer je očito o broju članova Društva ovisila i pomoć za financiranje časopisa, poticanje znanstvenih istraživanja i objavljivanje raznovrsne građe iz starije i novije prošlosti i kulture grada Senja i šire senjske okolice. U pismu od 18. svibnja 1998. Ante traži neke recenzije, a pored toga piše: "*Što da Ti se hvalim. Radim koliko mogu i vjerujem korisno, ali moje "barabe" mi ne daju prostor za rad Društva i za opće dobro. No nema kapitulacije, idemo naprijed i samo naprijed. (...) Tvoj Ante*"..[23]

Pripremajući rukopise za *Senjski zbornik* u 1998. Ante piše u pismu 23. kolovoza 1998. među ostalim: "*Što da Ti posebno pišem. Po običaju nisam se ni ove godine kupao, a tako će biti nadam se i 1999. godine. Kakav "grdi broj" (misli vjerojatno na 25-i svezak Senjskog zbornika. Opaska MKD). Vrućina je pa se teško može raditi, ali eto uza sve nedostatke ova naša "bura", više burin, dobro dodje da nas malo osvježi. Sutra mi dolazi u pohode naša Saša Faber*[24]*, pa ćemo par dana lunjati po kamenjaru. Naime, ona Ti je neumorna, nemiran duh poput Odiseja.. Ona radi nas nekome projektu dr. Mohorovičića, nešto kao kontinuitet naselja na ovom dijelu obale od prethistorije do konca Rima. To je zanimljivo, ali su sredstva malena pa se ne može ništa iskapati. Ali bolje i to nego ništa, i biti sputan i zatvoren u četiri zida...*"[25]

Prateći i čitajući izašle *Senjske zbornike* uočila sam kako je Senj prometno zapostavljen usprkos njegova gotovo središnjeg položaja u jednoj široj regiji, povezujući more i unutrašnjost Like kroz Velebit. Stotinu godina borili su se Senjani za dobiju željezničku prugu, a nikada ju nisu dobili. Odluka da napišem članak o Senjskoj željeznici bila je stvorena 1998., a onda me je Ante potaknuo da taj rad i napišem u pismu 7. listopada 1998. napisavši: "*Prema dogovoru Ti si izrazila želju napisati nam za Senjski zbornik jedan prilog o "SENJSKOJ ŽELJEZNICI" . Znam da ti je to dosta poznato, ali kako sama kažeš "treba mi malo vremena". Ja ti ga dajem a ti odluči do kada. Znaš da vrijeme leti... Vjerujem da ćeš nas uslišati i napisati članak kad već ne možemo izgraditi željeznicu o kojoj Senjani i danas sanjaju i pjevaju..." Mi smo, braćo Senjani, svi*

[23] Pismo u posjedu Mire Kolar.

[24] Inž. Aleksandra Faber radila je na Arheološkom odsjeku Filozofskog fakulteta i vodila laboratorij koji je njezinim radom bio u znatnoj mjeri moderniziran. Bila je sudionica mnogih iskapanja koje su vodili arheolozi s Fakulteta, a očito je prilikom obilaska Velebita Ante bilježio i zapažanja o utrnulim zaseocima te o mirilima kod prijenosa mrtvih na groblje.

[25] Pismo u posjedu Mire Kolar.

željezničari, vozit ćemo Bihać - Senj dok se ne pokvari..." (Karnevalska pjesmica)[26].

Nisam se mogla oglušiti na ovakvu dobru. No već 5. studenoga 1998. došlo je novo pismo koje donosim radi stila i životnosti donosim u cjelini: *"Draga Mira! Evo nakon duljeg vremena primio sam Tvoje pismo sa dragocjenim informacijama. Pa na njega odgovaram, bez rednih brojeva:*

-Mislim da nemam nekih velikih briga, ili problema, jer se oni ne dotikavaju mene, već imaju "neki" opći hrvatski značaj. Što su neke stvari iskompromitirane, a legalizirane, to je drugi par opanaka, koji nisu baš svojstveni nama, već su ostali kao naslijedje.[27]*..*

Kad gledam oko sebe i što si sve radio, i pod kojim uvjetima, onda se pitaš zašto to sve tako "danas" mora biti daleko gore, i van zdravoga razuma. Ali neki su uzurpirali ovlasti i sa njima slasti, pa rade kao da su sveznajući i Bogom dani, ali najveća je nesreća što ostavljaju promašaje koje se ne može ispraviti. Ovdje mislim na neke promašene konzervatorske radove na senjskim bedemima, i opće situaciju Muzeja. Ne mogu tvrditi da ti mlađi kolege ne rade, ali ne rade ono što trebaju... Sve je to trebalo biti usputno... Da li možeš zamisliti, da u dvije godine nisu bili ili barem pitali me, idemo malo na teren, do neke gradine, ruševine, ruralne cjeline ili slično... Međutim da stanemo malo i vratimo se na Tvoje teme...

- Prihvaćam da obradiš "senjsku željeznicu", ali ne razumijem ono "...neće obuhvatiti sve probleme oko gradnje"? Dobro na tome radi i svakako do 15. I. 1999. završi rad. Poprati ga nekim crtežima, ili skicama, kartama... trase pruge Oštarije - Senj ili Senj - Bihać... Zanima me Tvoja literatura o senjskoj željeznici... Znam da u senjskom Muzeju ima nekolik brošura na tu temu... pa bi bilo dobro da ih iskopiramo?[28]

Šaljem Ti Senjski zbornik 24. u kojem se nalazi Tvoj rad o Senjaninu Dragi Vlahoviću... Mislim, da se ovih godina navršava 120. ili 130. godina kako su Senjani počeli benaviti o željeznici"... pa neka nam to bude neki "spurius" obrade te zanimljive teme.

U svakom slučaju iako nemaš vremena Tvoj rad nastoj obraditi da u prepisu ne dodje do kakvih isključivanja riječi ili misli. U obradi se treba držati "Uputa..." a moj sin Miroslav je u tome nemilosrdan, jer tu pedantnost traži Ministarstvo znanosti. Ja se isto držim tih uputa ali uz velike muke, a onda;

---

[26] Pismo od 7. X. 1958. u posjedu autorice.

[27] Kritika je vezana uz rad sudova i privatizaciju banaka.

[28] To nije bilo potrebno učiniti jer sam pronašla dosta brošura i u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

Miroslav kaže, kako to ne razumiješ, to ti je lakše i jednostavnije nego "stari način bilježaka!

Za sada toliko. Malo energije, zima stiže, nedaj se,...Čovjek je ipak snažan stvor, kakav i od koga stvoren, to još nitko nije dokazao i On sve može... Nema kapitulacije, izbaci ako možeš sve nostalgije...

Draga Mira, evo vidiš kako vrijeme prolazi. 1999. g. u Ptuju se održava neki Znanstveni skup svjetskog značaja, na temu našega staroga, dobroga i svijetloga boga Mitro... Pa se prisjećam našega staroga, dragoga dr. Gabričevića i njegovih predavanja, koja onda nismo cijenili i za njih puno marili... I tako Miro, nadamo se imati jedno saopćenje vezano za Seniju i Liku, uz pojavu Mitre na ovim prostorima. Pa smo neki dan bili u Otočcu i po Gackoj dolini... Koliko je toga za vidjeti, ali koliko je toga zapušteno, neiskorišteno. Kakvi monumentalni mitreji - oltari pod zvijezdama, ali ih vrijeme razara... uz sve naše konzervirane "konzerve" i zvanja. Gledam crkvu, zapravo ruševine sv. Marka od Poduma... Vrijeme je učinilo svoje... i sada kako nema na toj lokaciji dušmana, sa ruševine je netko "naš", jer nema Vlaja, odselili su listom, netko, tko to zna tko ... skida kvadre kamena sa crkve, stare hrvatske nekropole i nikome ništa...

O Bože, što Ti čovjek sve može... Da su to učinili oni ljudi druge vjere, oprostili bi im... ali ovako, tužno je gledati baštinu i naš "primitivni nemar"... a postoje zakoni i institucije... Dosta o tome. Lijepe i srdačne pozdrave Tvoj Ante Glavičić....

Dakako da sam napisala lijep rad o senjskoj željeznici koji je objavljen, ali nisam se zbog zdravlja i zato što sam svoje o željeznicama rekla odazvala na novi skup koji je organizirala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti pred nekoliko godina, a ponavljati već rečeno nije moj stil. Uostalom, uvijek treba gledati naprijed, tražiti nove izazove, jer samo tako se osjećam živom. Članak *Senjska željeznica* je objavljen u broju 26/1999. godinu.[29]. Sjećam se da sam se dosta namučila s tim radom, no on mi je pružio i veliko zadovoljstvo: vidjela sam muku primorskih ljudi da se održe na tom teškom prostoru kao i njihovo uporno traženje da im je željeznica potrebna kako bi se područje održalo kao gospodarski faktor. Nisu je dobili.

U okviru interesa za obitelj Cihlar, nakon što je Sebald Cihlar bio glavni faktor uspješnog djelovanja Senjske trgovačko-obrtničke komore dugo godina, objavila sam 2000. rad *Vatroslav Slavko Cihlar i njegovo djelo Hrvatsko pitanje i amputacija iz godine 1928.*[30] Vatroslav Cihlar (Senj, 3. VIII.1896. - Rijeka, 2. I.

[29] M. KOLAR, 1999, 247-284.

[30] M. KOLAR, 2000, 185-198. Ante mi je pismom od 24. studenoga 1995. poslao i novinski članak o Vatroslavu Cihlaru.

1968.), bio je brat poznatog književnika i autora romana *Vuci* Milutina Cihlara Nehajeva koji je od 1906. do 1909. radio kao asistent na križevačkom gospodarskom učilištu i pokrenuo prvi gospodarski časopis za poljoprivredu *Gospodarska smotra* koja je nakon njegova odlaska iz Križevaca prešla u ruke Njemirovskog koji je promijenio karakter časopisa. Moram reći da bih danas taj članak, jer sam pronašla i novu literaturu, napisala nešto drugačije, ali drugi poslovi su me u tome spriječili.

Imam nekoliko Glavičićevih pisama. Uvijek pita, traži, moli, šalje pomoćne materijale za pisanje dogovorena rada, a pored toga me bodri da izdržim i da radim. Divno je bilo s njim surađivati! I vjerojatno je zato *Senjski zbornik* izlazio i u najtežim vremenima kada se sukobljavao ne samo s nedostatkom novca za tiskanje već i s nedostatkom suradnika koji bi pisali kvalitetne radove. Njegova rečenica "*Vjerujem da ćeš prihvatiti našu ponudu i da ćeš i ovaj put sudjelovati u Senjskom zborniku"* u pismu od 21. rujna 1995. bila je tako fino sročena i toliko puna vjerovanja u me, da ju nisam mogla odbiti. Često se ispričavao i zbog malih honorara uz običnu rečenicu *bolje išta nego ništa*, a moram priznati da je ta rečenica postala i moja kada sam za druge časopise pisala bez honorara ili za mali honorar. Na jedan način Glavičićeva pisma poticala su me na pisanje. Ante je često pitao da li znam nekoga na Fakultetu koji bi mogao i želio obraditi neku senjsku temu, napisati neki znanstveni rad i sl. Imao je mnogo posla s održanjem prepiske i pomaganjem autorima u mnogim problemima s kojima su se sukobljavali, a osobito s uputama o bilješkama. Problem je bio i s pridržavanjem izlaska časopisa koji je morao izići do kraja svake godine kako bi se dobila dotacija u sljedećoj godini. Neki mu znanstveni radnici, upisani u Registar znanstvenih radnika, nisu htjeli napisati recenzije, ne ispričavši se. I njegov pisaći stroj ili, kako to Ante zove *šrajbmašina*, bila je iz 1962., često je zakazivala pa se vidi kako se mučio da napiše te dopise. Ministarstvo znanosti i tehnologije RH nije financiralo nabavu tehničkih pomagala muzejima, pa su oni kuburirali kako su znali, ako su bili na sredstvima lokalne zajednice. Kako bi dobio sredstva za tiskanje časopisa, Glavičić je morao prikupiti relevantne recenzije, pa je to uvećalo njegov posao i obveze. Tvrdoglavo je skupljao i rukopise i recenzije. Bilo je problema i s tehnologijom jer je Ante tražio da mu se rukopisi šalju na Macintoshu LC II. 1995., a to nitko od nas nije imao. Vrlo dobro smo spoznali da je mučni prelazak na nove tehnologije, koje su se brzo mijenjale i usavršavale, bilo moguće savladati samo uz pomoć naše djece. Ante je imao sina Miroslava a ja kćer Elizabetu. Oni su nam pomogli da održimo kontinuitet i da prebrodimo prijelaz. Još sam dugo poslije uvođenja kompjutora pisala na pisaćem stroju, pričinjavajući tako velikih problema i izdavačima i sebi, jer danas su mi mnogi

od tih rukopisa zametnuti u seljenjima, dakle za mene izgubljeni. Svakako da je izlaženje *Senjskog zbornika* postalo sigurnije, kada je Senjanin dr. Milan Moguš postao član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a od 2003. i predsjednik. To je i usmjerilo časopis prema jezičnim pitanjima i povijesti književnosti, pa je Mogušev rad o hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru, polazeći od nastupnog govora Ivana Kukuljevića Sakcinskog 1847. pa do suvremenosti, svakako ukazao na vrijednosti koje treba očuvati i na ono što treba izbaciti, što je svakako i na mene utjecalo, da skrenem s čisto gospodarskih tema u drugom smjeru.

Jedno poveće pismo primila sam od Ante 19. lipnja 2000. godine. Piše: "*Draga Mira! Bogme je prošlo dosta vremena kako se nismo čuli ni pisali, a još više vidjeli. Evo kako vrijeme brzo i nepovratno prolazi. Mi ove godine slavimo 50-u obljetnicu mature, a prema tome i upisa na fakultete. To je, odnosno to su čitava dva ljudska vijeka. Dobro smo dogurali, a i mnogo toga saznali i zapamtili. Tvoji se Cihlari spremaju za Zbornik, koji prije kraja IX. mjeseca neće izaći iz tiska.*

Ovih dana sam primio ovaj prilog koji ti šaljem od znanca Karla Mirtha iz Kolumbije. to je naš stari emigrant, ratni novinar, pa je uz ostalo, želio nešto napisati o Krišković̀u. spominje i Tebe i zahvalan je da smo objaviti Tvoj prilog o Vinku Krišković̀u. Zbog svega toga odlučio sam taj Mirthov rad objaviti i u ovome 27-om Senjskom zborniku. Ali želio bih čuti Tvoje mišljenje i sugestije. Mislim da ćeš pronaći malo vremena i na taj način saznati još nešto o Krišković̀u.[31] Ante razmišlja i o tome tko je "samo tako" pustio Krišković́a da ode u inozemstvo za vrijeme Drugoga svjetskog rata gdje su toliki stradali; misli da je postojala neka veza između Cihlarova sina koji je radio u poslanstvu NDH-a; a možda je veza išla i do samog dr. Ante Pavlića. Piše: "*Ali ostavimo to neka o tome misle, ako uopće žele misliti "ovi" naši mladi nasljednici."* I dalje*: "Vrijeme je očajno, sparno, prevruće i ubija, zemlja se suši. Kiše nikako.... Povremeno bura slabije pa jače puše... Dokle će tako ne znamo. Ja nisam od kupanja, koje je već uvelike počelo. Mladima je more toplo... Što da Ti kažem, nego, "neka dura non paura... Treba raditi, ali i misliti malo više na zdravlje, a to je teško. Kontrola hrane i pića je ispod kritike. I što da se čudim svome stanju. Spašava me vrt, obaveze prema živinama, dosta kretanja po terenu i hodanja... Eto toliko. Početkom rujna će biti 50 godina kako smo se upisali na fakultet. Sjećam se Hoffillera, Barade, Grge Novaka, Gortana itd.... Srdačno odani Ante.*

[31] Matica Hrvatska u Zagrebu objavila je knjigu K. Mirtha u kojoj su objavljena njegova sjećanja na život i rad u Hrvatskoj i dakako mnogo toga o Krišković̀u s kojim se posebno bavio i prijateljevao.

Predzadnje pismo koje sam primila od Ante Glavičića bilo je od 25. ožujka 2001. U njemu me moli recenzije za rad Milene Rogić kao i za njegova dva rada. Dakako da sam mu to učinila. Pismo završava ovako: *"Znam da imaš posla preko glave... ali malo vremena odvoji i napiši mi recenzije i sve to nastoj što prije vratiti... Mislim da se sa 30-im brojem Senjskog zbornika opraštam s Uredništvom i svim obavezama. Došlo vrijeme da to prepustimo mladjima... Što će biti neznam. Sve je poludjelo i neodgovorno...*

Sada se Zbornik 29/2002. g. nalazi u štampariji i biti će otisnut do konca III. mjeseca. Kada se riješim ovih recenzija onda ću Ti se javiti i zamoliti za još jedan prilog u Senjskom zborniku 30/2003. Što će biti od suradnje, "naše" ne znam... ali prisjećam se onoga proljeća koje smo gledali kroz prozore prizemlja tj. prvog kata Arheološkog muzeja godine gospodnje 1952/1953. Čitava polovica stoljeća ?? nestala. Odani Ti Ante."

Čudno je kako je ovo pismo napisano u nekom oproštajnom duhu. Na službeni dopis nadopisao je ovih nekoliko rečenica svojim lošim pisaćim strojem. Nevjerojatno je kako neke stvari čovjek ipak predosjeća! Pravo je čudo da sam sačuvala Antina pisma koja ću predati Senjskom muzeju jer tamo ima više šanse da se očuvaju negoli u mojoj nesređenoj građi. Kao da sam znala da je on i drugima, a ne samo meni, nešto značio. Jer bio je doista pravi prijatelj, čovjek od rada i od riječi, stara korjenika koje više nema. Skroz naskroz pošten. Običan čovjek velike duše!

No, Ante Glavičić i nakon ovog pisma pomaže izdavanje *Senjskog zbornika,* a to svjedoči njegovo pismo od 13. veljače 2003. godine. Ponovno moli recenzije i pita što bih mogla napisati za *Senjski zbornik* br. 30. U tom me pismu nuka da obradim čak i dvije teme te pita je li ostao zaboravljen još koji Senjanin ili Senjkinja. Dio pisma glasi: *"Neki sam Ti dan pisao i vjerovao da će do Tvoga odgovora prestati ova ljuta bura... ali prevario sam se... Izgleda da će ona još potrajati... I sada zamisli, kako je to bilo. Iz grada nesmiješ napolje..., a da Te i puste, svuda bijeda - goli kamen... Gore visoko diže se Velebit, a dolje more duboko, uzburkano... Na ognjištu ni vatre nema, a kamoli lonca. Pa kuda nego na more ili kopnom, uzeti onom tko ima, a osobito ako je nevjera ... Mora da je to bio gorak život... E sada se sjetih, pa Oni nisu imali elektrike niti TV... ali imali su kaj što i danas imamo.. ali Pušćajmo to - nek ih vrag nosi...*

Draga Mira, evo da nije Senja i da nemamo dodatne potrebe za prošlost, nebi više znali jedno za drugo, ali ostale kolege ... Nešto o njima saznajem, od Miroslava[32] *koji ide po tim skupovima.. Eto toliko za sada. Srdačno Te pozdravljam. Ante Glavičić"*.[33]

[32] Miroslav je Antin sin koji je studirao arheologiju u Zadru.
[33] Pismo u vlasništvu Mire Kolar-Dimitrijević.

Odazvala sam se i tada. Moj zadnji rad objavljen u *Senjskom zborniku br. 30 od* 2003. ima naslov *Senjsko područje i Hrvatski Radiša od 1903. do 1945*.[34] O ovom značajnom obrtničkom društvu koje je htjelo umjesto državnih vlasti pripomoći školovanju obrtnika u Hrvatskoj iz redova siromašne seljačke djece objavila sam čitavu knjigu.[35] Rad o radu Radiše u Senju i okolici samo je svraćanje pozornosti na djelovanje Hrvatskog Radiše u ovom kršnom kraju odakle se uvijek odlazilo u pečalbu, ali je društvo zbog suradnje s ustaškim vlastima (1941.-1945.) doživjelo konačnu katarzu među prvim društvima 1945. Tako je tema Hrvatski Radiša postala tabu tema, a njihova velika zgrada u Zagrebu je i danas Ministarstvo vojske. I arhivska je građa gotovo sva uništena, tek su ostali samo tragovi u časopisu o djelovanju tog društva i poneko sjećanje nekog Radišina pitomca koji se usudio progovoriti da je to društvo pomoglo njegovu školovanju i izvlačenju iz bijede. No to je društvo imalo jednako tako veliki značaj za privredu u Hrvatskoj kao i društvo Napredak za Bosnu i Hercegovinu ili Srpski privrednik u Zagrebu i Beogradu za stvaranje kadra srpskih obrtnika na čitavom području monarhističke Jugoslavije. No, samo Hrvatski Radiša nije nikada obnovljen odnosno njegova obnova 1993. ubrzo je prekinuta.

Tragična smrt Ante Glavičića me je osupnula i poprilično pogodila; naime, shvatila sam da je čovjek pod kraj života skoro uvijek sam i mislim da je ta smrt utjecala na moj daljnji rad. Počela sam sumirati što sam učinila i što bih još trebala učiniti, a postala sam i pažljivija pri biranju tema.

No, tu nije prestao moj pokušaj nastavka rada za *Senjski zbornik.* Na poziv novog uredništva odlučila sam napisati prilog *Pisma senjsko-modruškog biskupa Vjekoslava Soića Antunu Vakanoviću od sklapanja Hrvatsko ugarske nagodbe do 1872. godine*. Iako se radilo o svega nekoliko zanimljivih pisama koje sam pronašla u arhivi Antuna Vakanovića u Hrvatskom državnom arhivu, bila sam poprilično iznenađena kada sam dobila negativnu recenziju s obrazloženjem da za mene nije dostojno da objavljujem nekoliko pisama te me se upućuje na dodatna istraživanja života i rada Soića u Vatikanskom arhivu. Dakako, da to nisam mogla učiniti s obzirom na moje godine i da nisam imala sredstava za takav pothvat, pa je tako taj rad ostao neobjavljen, premda mislim da je zanimljiv odnos tog biskupa prema visokom službeniku Zemaljske vlade orijentiranom na financije, iz kojih je vidljivo da je neimaština senjske biskupije i Ožegoviane prisilila biskupa Soića da

[34] M. KOLAR, 2003, 321-350.

[35] *Povijest Hrvatskog Radiše (1903.-1945/1993.-2003),* Zagreb 2004. Izdanje Dom i svijet, ured. M. Mađor. Obnovu društva napisao je Josip Boljkovac ali je očito učinjeno sve da rad tog društva ponovno zamre i ugasi se. Razdoblje od 1993. do 2003. napisao je Boljkovac Treba napomenuti da osim predstavljanja u Obrtničkoj komori nisu organizirane u drugim mjestima niti je itko napisao prikaz ove monografije od 400 stranica koja je bitna za razumijevanje života i rada obrtnika u prvoj polovici 20. stoljeća u Hrvatskoj.

jedini od svih biskupa iz Hrvatske sudjeluje na krunidbi Franje Josipa mađarskom krunom 1867., a sve u nadi da će dvor nagraditi ovu vjernost i odobriti neka sredstva za senjski kaptol i ugroženu senjsku biskupiju i gimnaziju. Očito, moj pokušaj obrade neke crkvene teme nije uspio jer kao pojedinac, gotovo već izvan znanstvenog sustava, nisam mogla pisati onako kako su pisali oni kojima su laka i putovanja i istraživanja jer svugdje postoje crkve i samostani. Nikada nisam stigla do Vatikana. Da sam putovala moja obitelj bila bi gladna. No, shvaćala sam javnost crkve za Senj i djelovanje biskupa Mirka Ožegovića, a i glagoljaša za čitavo to područje. Barun Mirko Ožegović Barlabaševački bio je Križevčanin, a Križevci su samo 20 km udaljeni od moga rodnog mjesta Koprivnice, pa sam to iskazala i na znanstvenom skupu posvećenom Ožegovićima na Kalniku u Križevcima u jesen 2012. godine. Ožegović je naslijedio nadbiskupa Ježića, a ovog Vjekoslav Soić. Svi su se oni pozivali na povelju svetih Papa da se zaštiti liturgična uporaba staroslavenskog jezika i glagoljice, pa je i Staroslavenski institut u Zagrebu osnovan radi promicanja tog rada i te povijesti. Zbog položaja u kojem se našao biskup Soić u vremenu liberalnog razvoja društva u Hrvatskoj mislim da je svaka njegova djelatnost vrijedna pažnje, a to su shvatili i crkveni krugovi, mislim da je biografija Soića danas objavljena kao posebna monografija pa je vjerojatno tamo objašnjeno i njegovo prisustvo na krunidbi Franje Josipa u Budimpešti ne kao izdaja već kao "domoljubni cilj" (narodnjaci su to ocjenjivali kao "izdaju"). Čovjek je biće s mnogo lica; to pokazuje i Ante Glavičić, a vjerojatno i ja. U borbi za preživljavanje i održanje ljudi se služe različitim sredstvima, a prepoznati njihovu nutrinu veliki je dar koji je dan našoj generaciji, tj. da se može pisati mnogo slobodnije i opširnije i o malim ljudima i o raznim temama. Moram priznati da me nije nimalo stid što osim knjiga i rasprava objavljujem i stručne članke, prikaze pa i pisma, jer konačno ja sam skoro deset godina radila kao arhivist i smatram da povijest uvijek treba početi pisati odozdo, tj. od izvora koji nastaju na terenu, a ne prema odozgo uvrštavanjem dokumenata koji odgovaraju sustavu. Naredbom Mirka baruna Ožegovića Barlabaševačkog, duhovna mladež je morala redovito pohađati i učiti staroslavenski jezik na Senjskom sjemeništu, a to je zasluga senjske biskupije.[36]

Tako je završila jedna dugogodišnja suradnja. *Senjski zbornici* više nisu stizali na moju adresu, pa sam prestala pratiti što se u njima objavljuje, odnosno što radi Senjsko muzejsko društvo i koja su mu dostignuća. Postala sam umirovljenik s mirovinom nedovoljnom za kupnju knjiga, što me čini vrlo

[36] Biskup Vjekoslav Soić, *Razprava ob obstojećoj porabi staroslovenksog ili glagoljskog jezika pri vršenju svete mise po obradu rimokatoličkom i združenih biskupija Senjskoj i Modruškoj*. U Bakru. Tisak Rudolfa Kesselbrunnera, 1882., str. 7. Primjerak koji je Soić poklonio učitelju Dragutinu Kirinu, a ovaj ju 23. ožujka 1916. poklonio sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu gdje se čuva pod sig. 160360.1916.

nesretnom. No ipak sam ponukana zadnjom ponudom od 2012. za sudjelovanje na okruglom stolu prihvatila napisati svoja sjećanja na suradnju s Antom Glavičićem, utoliko više što 2013. navršavam 80 godina, pa je to na jedan način i Antina i moja povijest.

No nisam u ovom radu spomenula da sam 1984. bila u komisiji za obranu doktorskog rada dr. Ante Rukavine *Razvoj stočarstva i veterinarstva u Lici od njihovih prvih početaka do godine 1978* na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu, u kojoj je obradio i Mitrine kultove u Lici. Stradao je 1994. od smreke koja se na njega srušila i ubila ga. Kakav kraj čovjeka koji je obožavao Silvana i stare šumske ilirske kultove! No, to pripada antici a ja nikada nisam radila kao arheolog, ali mi je bilo uživanje čitati što sve Lika ima, a ona je zaleđe Senja i gotovo da se mora gledati kao cjelina.

Drago mi je da su me Senjani pozvali na skup posvećen prof. Antu Glavičiću. Ja sam s njime bila prijatelj od 1952. godine do njegove smrti, a to je dugo prijateljstvo i znanstveno-stručna suradnja koja je urodila značajnim plodovima. Odlučila sam se i na objavljivanje izvadaka iz Antinih pisama, jer ga to dobro karakterizira, ocrtava i kao čovjeka i kao prijatelja i kao povjesničara i arheologa. Moja suradnja sa Senjom trajala je dokle je živio prof. Ante Glavičić. Onda je oslabila pa i prestala, a moj posljednji pokušaj te suradnje očito nije bio uspješan. Treba nešto ostaviti i mladima.

Veoma mi je drago da su me organizatori okruglog stola u 2013. posvećenog mojem prijatelju i kolegi Anti Glavičiću pozvali na suradnju, jer je moja veza s Antom Glavičićem bila dugotrajna i poštena. Upravo stoga nisam se mogla ne odazvati pozivu za suradnju, premda sada više nije problem bolest u obitelji već moje zdravstveno stanje koje mi ne dopušta putovati i kretati se poput lasice trnovitim putovima hrvatske povijesti. Život točno definira djelovanje ljudi, i ako se ne iskoristi "prikladno vrijeme" kasnije se to više uglavnom ne može nadoknaditi.

Literatura

Miroslava DESPOT, Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća, *Senjski zbornik* 1, Senj, 1965, 225-231.

Ante GLAVIČIĆ, Njemačko bombardiranje Senja 1943, *Senjski zbornik*, 10-11, 1984, 341-354.

Vera HUMSKI, Ante Glavičić, *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb 1998, 7.

Ivan JELIĆ, Senj u razdoblju između dva svjetska rata, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 111-135.

Željko KARAULA, Bjelovar u memoarima velikog župana Bjelovarske / Bjelovarsko-križevačke županije Budislava pl. Budisavljevića-Prijedorskog "Pomenci iz moga života", *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 16, 2009, 162-183.

Ljerka KOBELJA – Mira KOLAR, Dr. Ljudevit Zimpermann, pravnik i političar, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 307-326.
Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Tvornica duhana u Senju i njeno radništvo od godine 1918. do 1941., *Senjski zbornik*, 7, Senj, 1979, 39-59.
Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Senjska humanitarna i strukovna udruženja u međuratnom razdoblju, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980, 13-30.
Mira KOLAR, Senjanin Josip Gržanić, pravaški političar, u obnovi Senja i Hrvatske, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 267-292.
Mira KOLAR, Presjek kroz život i djelovanje hrvatskog političara prof. dr. Vinka Krišković*a*, *Senjski zbornik*, 23, 1996, 229-258.
Mira KOLAR, Senjski gospodarstvenik i političar Drago Vlahović, *Senjski zbornik*, 24, Senj 1997, 151-168.
Mira KOLAR, Senjska željeznica, *Senjski zbornik*, 26, Senj, 1999, 247-284.
Mira KOLAR, Vatroslav Slavko Cihlar i njegovo djelo Hrvatsko pitanje i amputacija iz godine 1928, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000, 185-198.
Mira KOLAR, Senjska trgovačko-obrtnička komora 1874.-1924./ I. dio (1875. – 1890.), *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001,153-182.
Mira KOLAR, Senjska trgovačko-obrtnička komora 1874.-1924./ II. dio (1891. – 1907.), *Senjski zbornik*, 29, Senj, 2002,155-186.
Mira KOLAR, Senjsko područje i Hrvatski Radiša od 1903. do 1945, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 321-350.
Karlo MIRTH, Krišković docet, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000, 311.
Mirko VALENTIĆ, Razvitak Senja u okviru hrvatsko-slavonske Vojne krajine, *Senjski zbornik*, 1, Senj,1965, 69-93.
Ljudevit ZIMPERMAN, Bit desetog travnja, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 383-388.

MY MEMORY OF MY FIFTY-YEAR FRIENDSHIP WITH PROF. ANTE GLAVIČIĆ

Summary

In these memories are described the half a century of the friendship and collaboration between Prof. Ante Glavičić, the great museumist and the historian Mira Kolar-Dimitrijević. From 1952 to 2003 this collaboration gave birth to 13 works by Mira Kolar-Dimitrijević in the *Senj Almanac*. These works were mainly from economic history and with the focus on the local chamber of commerce in Senj, the never constructed Senj railway, and the economic life of Senj during World War II, but there are also other interesting works upon which the newly-discovered lives of some of the well-known in the historiography and politics of the forgotten people of Senj. These works have in a significant part influenced the whole of the author's vision of the economic history of Croatia as well as on the national history of the 19th and 20th centuries.

These works could not have been written if there was no interpersonal cooperation between the author and Prof. Ante Glavičić, the editor of the *Senj Almanac* from 1980 to 2003 and the documented quotes from the letters of Ante Glavičić. The work is an example of how much can be accomplished when the right goal is focused upon.

Keywords: Ante Glavičić, Mira Kolar (Dimitrijević), study, collaboration in *Senj Almanac.*